

روابط تجاری ایران و عراق؛ از چالش‌ها تا راهبردهای مؤثر

محمد ذاکری نیا^۱

چکیده

این پژوهش به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های توسعه روابط تجاری ایران و عراق می‌پردازد و اهمیت این تعاملات را در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تحلیل می‌کند. با توجه به تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های موجود، گسترش تجارت با عراق به‌عنوان بازاری درحال توسعه با جمعیتی بالغ بر ۴۵ میلیون نفر، به خنثی‌سازی آثار تحریم‌ها و تقویت نفوذ منطقه‌ای ایران کمک می‌کند. تحقیق نشان می‌دهد که مقوله امنیت در غرب آسیا به شکل زنجیروار کشورها را به یکدیگر متصل می‌کند. بنابراین، توسعه همکاری‌های اقتصادی و تجاری میان ایران و عراق به‌عنوان دو کشور با درهم‌تنیدگی‌های فرهنگی و دینی می‌تواند به‌عنوان راهبرد کلیدی در ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه عمل کند. شناسایی نیازهای بازار عراق و تطبیق محصولات و خدمات ایرانی با این نیازها به‌ویژه در زمینه‌های زیرساختی، انرژی و فناوری اطلاعات ازجمله راهبردهای مؤثر برای افزایش حجم تجارت دوجانبه است. دستاوردهای پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌های موجود ازجمله تحریم‌ها و محدودیت‌های بانکی ویژه در عراق، ضعف زیرساخت‌ها و فقدان توافق‌نامه‌های تجاری است که برای هریک راهکارهایی به‌منظور فائق آمدن بر مشکلات پیشنهاد شده است. درنهایت، این پژوهش بر لزوم رویکرد جامع و هماهنگ از سوی سیاست‌گذاران دو کشور تأکید می‌کند تا با شناسایی چالش‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌ها، حجم تجارت و همکاری‌های اقتصادی را افزایش دهد و به تقویت روابط دوجانبه کمک کند.

واژگان کلیدی: توسعه تعاملات اقتصادی، بازار عراق، کریدور مقاومت، تحریم‌های اقتصادی، توافق‌نامه‌های تجاری.

مقدمه

ایران به‌عنوان یکی از اقتصادهای بزرگ و متنوع منطقه و عراق به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی در بازار انرژی منطقه‌ای شناخته می‌شوند. توسعه تجارتی ایران و عراق به‌عنوان دو کشور همسایه با تاریخچه‌ای طولانی و پرفرازونشیب از روابط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. دو کشور دارای روابط تجاری

منحصر به فرد و پیچیده‌ای هستند که پویا و چندوجهی است و طیف وسیعی از بخش‌ها و کالاها را دربرمی‌گیرد که مشخصه آن، همکاری و رقابت است. این رابطه مبتنی بر پیوندهای تاریخی، مرز مشترک، نزدیکی فرهنگی و علاقه متقابل دو کشور به توسعه اقتصادی است. به‌رغم اختلافات سیاسی و دوره‌های تنش گاه‌به‌گاه، دو کشور توافق‌های تجاری و مشارکت‌های

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، اقتصاد بین‌الملل، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران

محدودیت‌هایی است که نیازمند شناخت درست و سیاست‌گذاری مطلوب از سوی تصمیم‌گیران هر دو کشور است.

ریسک‌های غیراقتصادی متعدد، ایجاد پیمان امنیتی-اقتصادی میان دو کشور را ضروری می‌نماید. این راهبرد در بلندمدت به تثبیت امنیت سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی در عراق کمک می‌کند و به تقویت روابط دو کشور منجر می‌شود. مدل کنسرسیومی برای سرمایه‌گذاری یا اعطای حق انحصاری به گروه‌های هم‌پیمان ازجمله سیاست‌های پیش روی ایران برای فعالیت در بازار عراق است.

برای تحقق این سیاست، فرصت‌های زیادی پیش روی دو کشور قرار دارد. بازار بزرگ عراق با جمعیتی بالغ بر ۴۵ میلیون نفر، سلاقی مشترک و نیازمندی به کالاها و خدمات مختلف، بازار هدف جذابی برای محصولات ایرانی به شمار می‌آید. همچنین، همکاری‌های اقتصادی در زمینه زیرساخت‌ها، انرژی، ساخت‌وساز، تولیدات مشترک و فناوری اطلاعات در تقویت روابط اقتصادی دوجانبه مؤثر عمل می‌کند؛ البته چالش‌هایی نیز در این مسیر وجود دارد. ازجمله چالش‌های اصلی پیش روی توسعه تعاملات اقتصادی دوجانبه به‌رغم تمام فرصت‌های ممتاز می‌توان به فقدان توافق‌نامه‌های تجاری، عدم ثبات سیاسی پایدار در عراق، مسائل مرزی، تحریم‌های بین‌المللی، سلطه

اقتصادی را برای تقویت اقتصاد خود دنبال کرده‌اند.

گذرگاه‌های مرزی و راه‌های مواصلاتی متعدد، ایران و عراق را به هم متصل و تردد کالاها و مردم را آسان می‌کنند. مرزهای زمینی ازجمله باشماق، مهران، شلمچه و خسروی به‌عنوان دروازه‌های تجاری بسیار مهم شمرده می‌شوند. افزون‌براین، شبکه‌ای از جاده‌ها، خطوط راه‌آهن و مسیرهای هوایی، زیرساخت‌های تجاری کلی را بهبود می‌بخشد و امکان جریان‌های تجاری کارآمد را فراهم می‌کند. با توجه به موقعیت جغرافیایی، منابع غنی طبیعی هر دو کشور و درهم‌تنیدگی فرهنگی و دینی دو ملت، این روابط فرصتی راهبردی برای تقویت اقتصادهای ملی و منطقه‌ای به شمار می‌آید.

با عنایت به تحولات سیاسی-اقتصادی اخیر منطقه، تداوم تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران و لزوم تقویت هم‌پیمانان راهبردی کشور، توجه به توسعه تجاری بین ایران و عراق بیش‌ازپیش احساس می‌شود. طبق آمارهای رسمی، عراق همواره یکی از سه مقصد اصلی صادرات محصولات ایرانی بوده است، اما واردات ایران از عراق بخش بسیار کوچکی از سبد وارداتی کشور را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل، در سالیان متمادی، تراز تجاری دو کشور با درصد بسیار بالای مثبت برای ایران بوده است. هرچند از سوی دو کشور دورنمای تجارت دوجانبه، حدود ۲۰ میلیارد دلار تعیین شده است، اما به گواه آمارهای رسمی، حجم تجارت دوجانبه ایران و عراق در شش ماهه سال ۱۴۰۳، درمجموع، به حدود ۵/۸ میلیارد دلار رسیده است. عدم تناسب محسوس وضعیت کنونی با وضعیت مطلوب، بیان‌کننده چالش‌ها و

بنابراین، تلاش به‌منظور توسعه روابط تجاری با کشورهای منطقه ازجمله عراق، ضمن ایجاد منافع مشترک برای طرفین، به تقویت ثبات سیاسی و اجتماعی در هر دو کشور و حتی منطقه کمک می‌کند. باید توجه داشت که تعاملات اقتصادی به‌منظور گره زدن منافع دو کشور به یکدیگر می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های بیشتر در زمینه‌های مختلف دیگر شود. ازاین‌رو بررسی چالش‌ها و راهبردهای توسعه تجاری ایران و عراق به‌عنوان موضوعی کلیدی در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و سیاسی ضروری است. برای اجرای موفق سیاست توسعه تعاملات اقتصادی دوجانبه ایران و عراق، الزامات اساسی متعددی وجود دارد که باید به آن‌ها توجه شود. نخستین الزام، ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی میان دو کشور است. این ثبات شامل ثبات رویه‌های گمرکی، قوانین و محدودیت‌های تجاری می‌شود که به تقویت اعتماد متقابل و تسهیل فرایندهای تجاری کمک می‌کند. در این راستا، تقویت و توسعه همکاری‌های اقتصادی بر پایه انرژی مسیر احتمالی است که در میان‌مدت به تشکیل بازار مشترک انرژی منتج می‌شود. افزون‌براین، با توجه به سلطه آمریکا بر نظام بانکداری عراق، استفاده از راه‌حل‌های نوین تسویه تجاری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. استفاده از روش‌های تهاتری مانند ایجاد اتاق تسویه پایاپای در بستر پیمان‌های پولی، به تسهیل مبادلات تجاری، کاهش هزینه‌های مبادلاتی و جبران ریسک‌های مالی کمک می‌کند. این روش‌ها مختص شرایط تحریمی نیست، اما به‌ویژه در شرایطی که تحریم‌ها و

بانکی آمریکا در عراق، فقدان ثبات اقتصادی در ایران و مشکلات زیرساختی اشاره کرد. همچنین، وجود رقابت شدید با دیگر کشورها در بازار عراق در کنار فضا سازی‌های هدفمند علیه ایران در افکار عمومی عراق، از دیگر موانع توسعه تجاری شمرده می‌شوند. توسعه تجاری میان ایران و عراق به‌عنوان محور کلیدی در سیاست‌های اقتصادی دو کشور، نیازمند درک عمیق‌تری از زمینه‌های اقتصادی و سیاسی موجود است. در این راستا، پرداختن به موضوع تا اندازه زیادی در گروی شناخت تاریخچه روابط تجاری و اقتصادی دو کشور است. برای مثال، از زمان سقوط رژیم صدام حسین در سال ۲۰۰۳، روابط ایران و عراق به‌طور شایان توجهی گسترش یافت و از حدود ۶۰۰ میلیون دلار به نزدیک ۱۰ میلیارد دلار رسید. (Tehran times, 2024) همچنین، نقش ایران در نجات عراق از سرطان داعش بسیار ویژه است. ایران از نخستین کشورهایی بود که در بازسازی عراق و جلوگیری از فروپاشی اقتصادی آن کمک کرد. کمک‌ها در زمینه‌های مختلف ازجمله بازسازی ساختار رزم ملی، حفظ تجارت کالایی، تأمین انرژی، توسعه ساخت‌وساز و ارسال خدمات فنی و مهندسی توانست تا اندازه زیادی به بحران امنیتی در این کشور پایان دهد.

ضرورت پرداخت به این موضوع نه‌تنها از بعد اقتصادی آن، بلکه به دلیل وجوه امنیتی، سیاسی و اجتماعی آن نیز حائز اهمیت است. در تجربه وقایعی مانند گسترش گروه تروریستی داعش ثابت شده است که مقوله امنیت در منطقه غرب آسیا بسان زنجیره‌ای متصل، کشورهای منطقه را به یکدیگر متصل می‌کند.

۱- وضعیت تجارت ایران و عراق

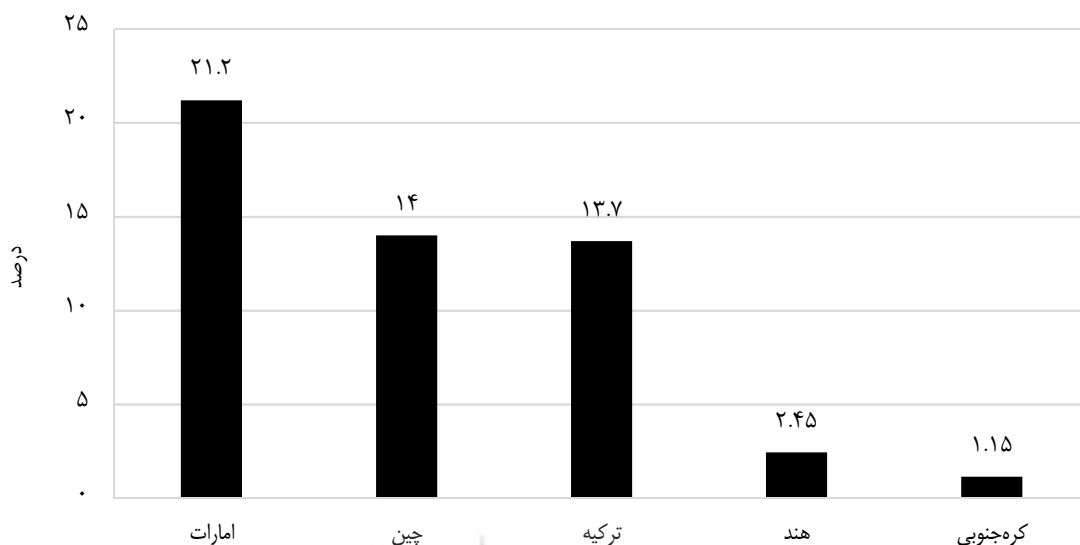
عراق پنجمین تولیدکننده و چهارمین صادرکننده بزرگ نفت جهان است، اما به علت بی ثباتی های سیاسی و فقدان توسعه زیرساخت ها به خصوص در بخش تولید، این کشور در تأمین بسیاری از نیازهای خود به واردات محصولات نهایی متکی است. عراق نیز مانند ایران به عضویت سازمان تجارت جهانی در نیامده و عضو ناظر است، اما سیاست تجاری آن، ادغام اقتصاد این کشور در بازارهای منطقه ای و بین المللی است. به همین دلیل، این کشور دارای موانع تجاری بسیار کمی است. از این رو در مقایسه با ایران به نسبت از تجارت خارجی بازتری برخوردار است و از نظام تعرفه های محدودتری استفاده می کند تا جایی که تجارت خارجی حدود ۶۲ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور را پوشش می دهد. در حال حاضر نفت خام بیش از ۹۵ درصد از صادرات عراق را تشکیل می دهد و محصولات پالایشی، تجهیزات الکترونیکی، خودرو، جواهرات و تنباکو بخش زیادی از واردات آن را شامل می شود. نمودار شماره ۱، اصلی ترین مبادی وارداتی این کشور را در سال ۲۰۲۲ نشان می دهد.

با خروج نیروهای نظامی آمریکا از عراق، به بهانه بهسازی سیستم بانکی این کشور، عملاً اداره منابع ارزی عراق در دست فدرال رزرو آمریکا قرار گرفت و در حال حاضر نیز رصد تمام تراکنش های مالی این کشور توسط آمریکا صورت می پذیرد. این عامل سبب شده است تا بخش زیادی از منابع ارزی ایران در کشور همسایه اش یعنی عراق غیرقابل دسترسی باشد.

محدودیت های مالی وجود دارد، به عنوان ابزاری مؤثر در توسعه تجارت میان دو یا چند کشور عمل می کند. از دیگر الزامات اساسی، امضای توافق نامه های تجارت آزاد و ترجیحی است. این توافق نامه ها می توانند به کاهش تعرفه ها و تسهیل فرایندهای تجاری کمک کنند، زمینه ساز افزایش حجم تجارت بین ایران و عراق شوند و حرکت به سمت تجارت تراز و پایاپای را ممکن کنند. همچنین، انعقاد توافق نامه های آزمون سلامت و فنی کالاهای صادراتی میان دو کشور، ضمن روان شدن جریان تجاری دو کشور، به ارتقای کیفیت محصولات و افزایش اعتماد مصرف کنندگان منجر می شود.

از آنجاکه تجارت مسیری برد-برد است و اگر مبتنی بر منافع همه طرف ها باشد، به رشد و توسعه همه کشورهای درگیر کمک می کند، این نگارش به دنبال شناسایی مجموعه ای از چالش ها و الزامات پیش روی سیاست گذاران برای توسعه تعاملات تجاری دو کشور همسو و هم پیمان ایران و عراق است. شناخت دقیق این موضوعات و آشنایی با شرایط خاص حاکم بر روابط دو کشور از گذشته تاکنون می تواند در تحصیل راهبردهای مؤثر، نقش کلیدی ایفا کند. در ادامه، ابتدا تصویری از وضعیت کنونی تجارت دو کشور ارائه خواهد شد. سپس به بیان چالش ها و راهبردهای پیش رو پرداخته می شود؛ مسیری که به عنوان گامی اساسی در راستای تقویت روابط دو کشور و ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه شمرده می شود.

نمودار ۱- اصلی‌ترین مبادی وارداتی عراق در سال ۲۰۲۲

مأخذ: OEC World, 2024.

است. ایران نیز با دو طرح کریدور مقاومت (اتصال زمینی با سوریه از مسیر عراق) و اتصال راه‌آهن شلمچه-بصره به دنبال تقویت یکپارچگی منطقه‌ای و رشد تعاملات چندجانبه است. با این حال، ناامنی، کارشکنی‌های سیاسی، نهادهای شکننده، فقدان حمایت‌های قانونی و اصلاحات ساختاری ضعیف اجراشده، مانع تحقق کامل طرح‌های میان ایران و عراق شده است (Lloyds bank, 2024).

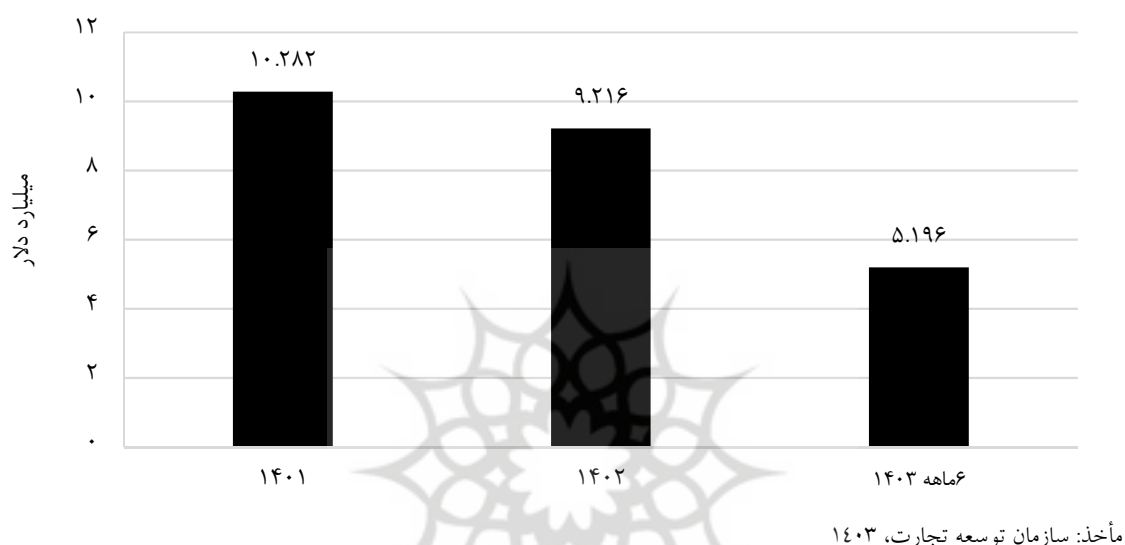
دورنمای تجارت ترسیم‌شده برای تجارت دوجانبه ایران و عراق حدود ۲۰ میلیارد دلار برآورد شده است. این هدف‌گذاری نشان‌دهنده عزم جدی دو کشور برای تقویت روابط اقتصادی و تجاری است. با این حال، آمارهای رسمی نشان می‌دهد که حجم تجارت دوجانبه ایران و عراق در نیمه نخست سال ۱۴۰۳، به حدود ۵/۸ میلیارد دلار رسیده است. این رقم به وضوح عدم تناسب میان وضعیت کنونی و اهداف تعیین‌شده را نمایان می‌سازد و نشان‌دهنده چالش‌ها و محدودیت‌هایی است

عراق نیز مانند ایران دارای مزاد تجاری ساختاری برای تجارت کالایی است که عمدتاً ناشی از صادرات منابع هیدروکربوری است. با این حال، همچنان در برابر نوسانات قیمت نفت بسیار آسیب‌پذیر است. در سال ۲۰۲۲، عراق در مجموع، ۱۲۳ میلیارد دلار صادرات را در مقابل ۶۷/۱ میلیارد دلار واردات ثبت کرده است. با تثبیت نسبی امنیت در عراق پس از یک دوره حضور آمریکا و سرکوب تروریسم تکفیری در این کشور، دولت با قوانین جدید سعی در تقویت تجارت دارد (Trading economics, 2024).

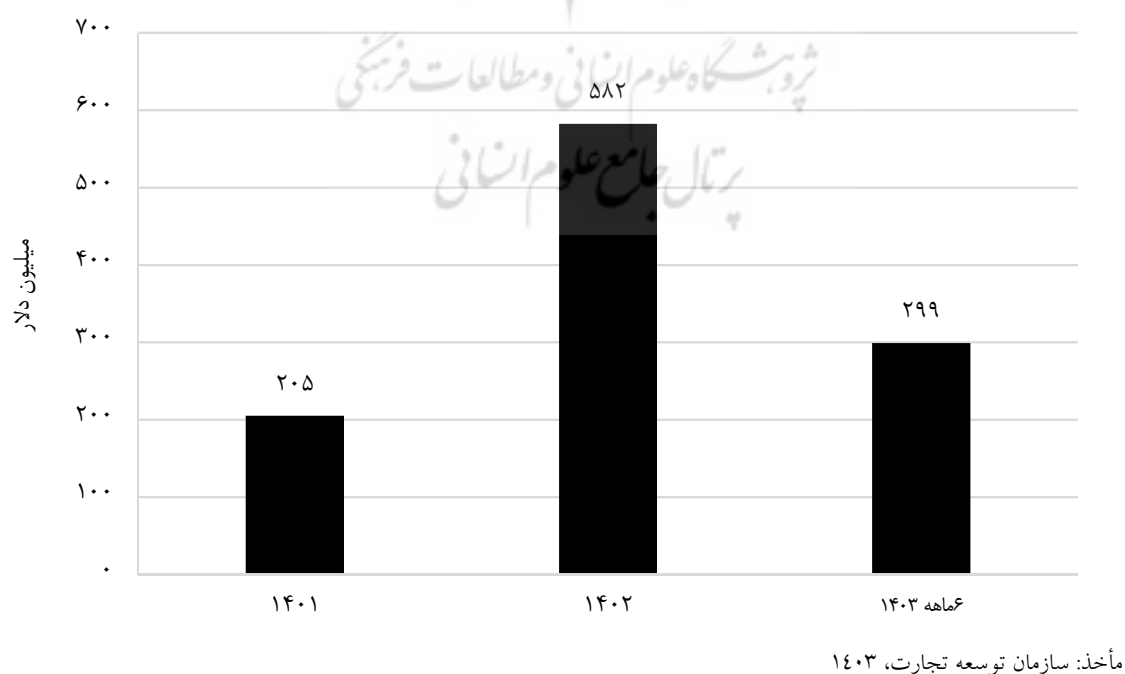
در این راستا، اخیراً طرح ایجاد بزرگراهی بین بغداد و قاهره از طریق امان مطرح شده است که در نهایت، منجر به تقویت روابط تجاری بین عراق، مصر و اردن خواهد شد. همچنین، عراق با توسعه بندر فاو و امتداد آن تا مرز ترکیه ذیل طرح کریدور جاده توسعه عراق، به دنبال تقویت ظرفیت صادرات هیدروکربن خود و جذب سرمایه‌گذاری خارجی

که در مسیر توسعه تجارت بین دو کشور وجود دارد. سال ۱۴۰۳، رشد ۱۴ درصدی در ارزش و ۱۰ درصدی در وزن محموله را نشان می‌دهد. در نمودارهای شماره ۲ و ۳، روند تجارت ایران و عراق در سال گذشته نشان داده شده است.

نمودار ۲- ارزش صادرات ایران به عراق

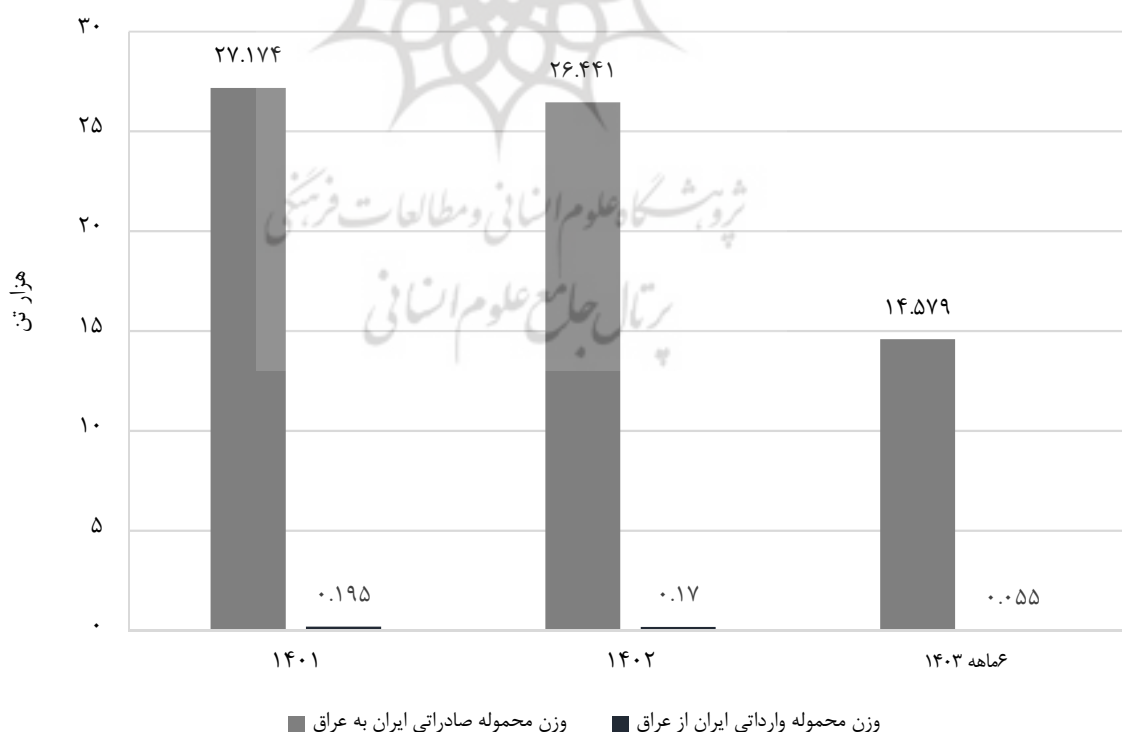
نمودار ۲- ارزش واردات ایران از عراق

بررسی وزن محموله‌های صادراتی به عراق و وارداتی از این کشور به ایران نیز حاوی نکات ارزشمندی است. ارزش هر تن محموله صادراتی از عراق به ایران به ترتیب در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۳، معادل ۱/۰۵۱ دلار، ۳/۴۲۳ دلار و ۵/۴۳۶ دلار بوده درحالی‌که در همین دوره، ارزش هر تن کالای صادراتی ایران به عراق به ترتیب معادل ۳۷۸ دلار، ۳۴۸ دلار و ۳۵۶ دلار بوده است. این وضعیت که در نمودار شماره ۴ نشان داده شده است، بیان‌کننده ارزش چند برابری کالاهای وارداتی به ایران در مقابل کالاهای صادراتی است که می‌تواند ناشی از خام‌فروشی، عمده‌فروشی یا فناوری پایین در تولید باشد.

مطابق آمارهای رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران، در شش‌ماهه نخست سال ۱۴۰۳، عمده اقلام صادراتی ایران به عراق شامل گاز طبیعی مایع‌شده، میله‌های آهنی و فولادی، کاشی و سرامیک، کامپوند پلی‌اتیلن برای روکش سیم و کابل، شمش آهن و فولاد، توربین گازی، ترانسفورماتورهای دی‌الکتریک، کولر آبی خانگی، گوجه‌فرنگی و هندوانه بوده است. در همین بازه، طلا، وسایل نقلیه موتوری، آلیاژهای آلومینیوم کارنشده، تیر سواری با قطر رینگ ۱۳ و ۱۴، قوطی بدون درز آلومینیومی برای انواع نوشیدنی‌ها و قراضه و ضایعات از جمله اقلام وارداتی از عراق به ایران بوده است (گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳).

نمودار ۳- وزن محموله‌های تجاری میان ایران و عراق

مأخذ: سازمان توسعه تجارت، ۱۴۰۳

حجم تجارت کمک می‌کند. درنهایت، با توجه به ظرفیت‌های بالای اقتصادی و فرهنگی دو کشور، شناسایی و غلبه بر این چالش‌ها به تحقق اهداف تجاری و تقویت روابط دوجانبه منجر می‌شود.

۲- چالش‌های تجارت ایران و عراق

عراق کشوری به مساحت ۴۷۳۰۷۲ کیلومترمربع و دارای ۱۶۱۰ کیلومتر مرز مشترک در غرب ایران است که در جنوب از خط تالوگ اروندرود آغاز می‌شود و در شمال، در نقطه تلاقی سه‌گانه مرزهای ایران، عراق و ترکیه در کوه دالمپر خاتمه می‌یابد. این کشور یکی از بزرگان جهان عرب و عضو شورای همکاری خلیج فارس است. حدود ۶۵ درصد جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند که با سرنگونی حزب بعث به سرکردگی صدام حسین به واسطه اشتراکات دینی به یکی از اصلی‌ترین پایه‌های احیا و تقویت روابط ایران و عراق بعد از جنگ هشت‌ساله تبدیل شده است.

پس از تحمیل یک دوره فشار تحریمی بی‌سابقه بر عراق توسط آمریکا که این کشور را از تأمین نیازهای اولیه‌اش محروم ساخته بود، درنهایت، در اسفند سال ۱۳۸۱، ائتلاف جهانی به رهبری آمریکا به این کشور حمله نظامی کرد که تا مرداد سال ۱۳۸۹ با خروج آخرین دسته از نظامیان آمریکایی از این کشور ادامه داشت. با خروج نیروهای نظامی آمریکا از عراق، به بهانه بهسازی سیستم بانکی این کشور، عملاً اداره منابع ارزی عراق در دست فدرال رزرو آمریکا قرار گرفت و در حال حاضر نیز رصد تمام تراکنش‌های مالی این کشور توسط آمریکا صورت

عدم دستیابی به اهداف معین‌شده در تجارت دوجانبه ایران و عراق و عدم مشاهده روند صعودی ملموس در این حوزه، ناشی از عوامل متعددی است. یکی از این عوامل، ترکیب تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و سلطه آمریکا بر شبکه بانکی عراق است که دسترسی به وجوه تجاری و روند جریان مالی میان دو کشور را با چالش‌های زیادی مواجه می‌کند؛ اتفاقی که بعضاً با قطع صادرات از ایران در اقلامی مانند گاز طبیعی یا اعلام بلوکه شدن مبالغی در بانک‌های عراقی، در رسانه‌ها بازنشر شده و بر روند تجارت تأثیر منفی گذاشته است.

همچنین، فقدان ثبات سیاسی در عراق و چالش‌های امنیتی در کنار اعمال ممنوعیت‌های فصلی در تجارت بعضی اقلام می‌تواند به عنوان موانع جدی در مسیر توسعه تجارت میان دو کشور مطرح شود؛ اتفاقی که آینده تعاملات را مبهم و امکان برنامه‌ریزی بلندمدت برای دستیابی به سهم بازاری مشخص را مشکل می‌کند. همچنین، مشکلات زیرساختی و لجستیکی در عراق از جمله ضعف در شبکه حمل و نقل و انبارداری، بر توانایی ایران در تأمین نیازهای بازار عراق تأثیر می‌گذارد. به‌منظور دستیابی به اهداف تجاری تعیین‌شده، نیاز به شناخت دقیق این چالش‌ها و اتخاذ سیاست‌های مناسب از سوی تصمیم‌گیران هر دو کشور احساس می‌شود. این سیاست‌ها باید شامل تقویت همکاری‌های اقتصادی، تسهیل فرایندهای تجاری و ایجاد توافقات تجاری جامع باشد. همچنین، توجه به نیازهای بازار عراق و تطبیق محصولات و خدمات ایرانی با این نیازها، به افزایش

بازار آن و زمان‌بر شدن فرایندهای صادرات می‌شود؛ موضوعی که به مانعی جدی در رقابت شرکت‌های ایرانی در فضای رقابتی بازار عراق تبدیل شده است و تولیدکنندگان کشور از این موضوع متضرر می‌شوند.

۲- تحریم‌های اقتصادی^۲: آمریکا با تحریم‌های اولیه و ثانویه‌ای که بر ایران وارد می‌کند، در عمل امکان شکوفایی تولیدات ایرانی و توانایی رقابت‌پذیری کسب‌وکارهای ایرانی را برای دسترسی به بازارهای بین‌المللی به چالش می‌کشد. از جمله این چالش‌ها می‌توان به محدودیت دسترسی به فناوری و افزایش هزینه استفاده از سرمایه‌گذاری خارجی اشاره کرد. تأثیرات مخرب تحریم‌ها فراتر از این موارد است و با ایجاد بی‌ثباتی در فضای اقتصادی کشور، ایران را از انعقاد قراردادهای تجاری بلندمدت محروم می‌کند. ریسک‌های ناشی از تحریم‌ها به‌خصوص در تجارت با کشورهایی مانند عراق که فاقد سیستم مستقل پولی از آمریکا هستند، دوچندان می‌شود. در این شرایط افزون‌بر محدودیت‌های بانکی و مالی ناشی از تحریم‌ها، با توجه به امکان رصدپذیری بالای فرایند تجاری، فرایند انتقال وجوه و تسویه‌حساب‌های بین دو کشور به‌شدت پیچیده و دشوار می‌شود. این شرایط بر توانایی صادرات کالاهای ایرانی تأثیر منفی می‌گذارد. همچنین، آمریکا به‌صورت هدفمند با شناسایی نیازمندی بازارهای کالاهای صادراتی ایران، به دنبال ایجاد جایگزین‌های اقتصادی می‌گردد. درنهایت، این عوامل به تضعیف موقعیت ایران در

می‌پذیرد. این عامل سبب شده است تا بخش زیادی از منابع ارزی ایران در کشور همسایه‌اش یعنی عراق غیرقابل دسترسی باشد. در این سیستم، آمریکا بر تمام فعالیت‌های تجاری طرفین نظارت می‌کند و وظیفه صدور اجازه یا عدم اجازه پرداخت دلاری هزینه کالاها و خدمات صادرشده به عراق را بر عهده دارد. باوجوداین، در سالیان گذشته عراق همواره جزو یکی از سه شریک اصلی تجاری ایران بوده است. در ادامه، به تشریح اهم چالش‌های پیش روی تجارت دوجانبه ایران و عراق پرداخته می‌شود تا با شناخت موقعیت کنونی، امکان برنامه‌ریزی و تلاش برای تسهیل روابط تجاری و گسترش تجارت دوجانبه فراهم آید.

۱- اقدامات غیرتعرفه‌ای^۱: عراق برای کالاهای ایرانی به‌خصوص در حیطه محصولات کشاورزی اقدام به وضع موانع غیرتعرفه‌ای به‌صورت مقطعی یا فصلی کرده است. این محدودیت‌ها ازجمله گواهی مبدأ، استانداردهای فنی، الزامات ترخیص کالا از گمرک و حتی ممنوعیت واردات افزون‌بر سردرگمی تولیدکنندگان و تجار، به کاهش رقابت‌پذیری محصولات ایرانی در بازار عراق منجر شده است. این اقدامات اغلب کارکرد محافظتی دارد و با هدف حمایت از کالاهای تولید داخل عراق یا صنایع نوپای آن صورت می‌پذیرد، اما بعضاً با دلایل سیاسی و با هدف ناکامی شرکت‌ها و تولیدکنندگان ایرانی یا گروه خاصی از تولیدکنندگان ایرانی اعمال می‌شوند. به‌طورکلی، این اقدامات و فقدان شفافیت در آن سبب افزایش هزینه‌های تجارت با عراق، کاهش جذابیت

1. Non-Tariff Measures
2. Economic Sanctions

کاهش تنوع و کیفیت کالاهای موجود در بازار عراق نیز منجر می‌شود.

۴- **تنش‌های سیاسی**^۲: ساختار تقسیم قدرت در عراق به‌گونه‌ای است که بعضاً به ناکامی در تشکیل دولت می‌انجامد و خلأ سیاسی حاصل، روابط اقتصادی و تجاری را با کشورهای مختلف تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. افزون‌براین، نفوذ آمریکا در این کشور، در برهه‌هایی سبب بحرانی شدن تعاملات دو کشور شده است. برای مثال، بمباران مراکز کتائب حزب‌الله عراق در ۸ دی سال ۱۳۹۸، حمله به سفارت آمریکا در بغداد در ۱۰ دی ۱۳۹۸ و ترور شهید قاسم سلیمانی در فرودگاه بغداد در ۱۳ دی ۱۳۹۸، منجر به بسته شدن مرزهای دو کشور برای چندین ماه شد و این وقایع به‌شدت بر تجارت و تبادلات اقتصادی تأثیر گذاشت. بر اساس گزارش‌های منتشرشده، حجم تجارت ایران و عراق در سال ۲۰۱۸ به حدود ۶/۲ میلیارد دلار رسید، اما در سال ۲۰۱۹ به دلیل تشدید تنش‌های سیاسی و امنیتی، این رقم به ۵/۵ میلیارد دلار کاهش یافت که نشان‌دهنده تأثیر مستقیم این تنش‌ها بر روابط اقتصادی دو کشور است. در سال ۲۰۲۰، با شیوع ویروس کرونا و نیز افزایش تنش‌ها میان ایران و ایالات متحده، عراق به‌عنوان کشور همسایه و شریک تجاری، با چالش‌های بیشتری در زمینه واردات کالا از ایران مواجه شد؛ به‌طوری‌که در نیمه نخست سال ۲۰۲۰، صادرات ایران به عراق با کاهش ۳۰ درصدی نسبت به سال پیش مواجه شد و به حدود ۲/۵ میلیارد دلار رسید.

بازارهای جهانی و کاهش قدرت چانه‌زنی کشور در مذاکرات تجاری بین‌المللی منجر می‌شود.

۳- **محدودیت‌های بانکی**^۱: با تحریم شبکه بانکی و بانک مرکزی ایران توسط آمریکا در سال ۲۰۱۱، عملاً ایران از چرخه بانکداری بین‌الملل حذف شد. به دلیل این محدودیت، دسترسی کسب‌وکارهای ایرانی به سیستم‌های بانکی بین‌المللی ممنوع شد. همان‌طور که اشاره شد، تأثیر مخرب این عامل در بازار عراق بسیار فراتر از باقی کشورها بوده است. به‌واسطه تسلط کامل فدرال رزرو بر منابع ارزی و تراکنش‌های مالی عراق، تسویه تجارت دو کشور همسایه، هم‌مرز و هم‌مذهب برخلاف انتظار بسیار مشکل شد. این شرایط خاص، تسویه تجارت ایران و عراق را بر پایه دلار بسیار سخت و جز در موارد مشخص غیرممکن کرد. تداوم وضعیت کنونی و عدم چاره‌اندیشی مناسب برای آن، به ایجاد مشکلات متعددی در روابط تجاری بین دو کشور منجر شده است. به بیان دیگر، نبود سیستم بانکی کارآمد برای تسویه حساب‌ها، به افزایش هزینه‌ها و زمان‌بر شدن فرایندهای صادرات و واردات دامن زده است. همچنین، تجار ایرانی به دلیل عدم اطمینان از امکان دریافت وجوه خود، تمایل کمتری به ورود به بازار عراق دارند. این شرایط به کاهش حجم تجارت و سرمایه‌گذاری‌های مشترک بین ایران و عراق منجر می‌شود و درنهایت، به تضعیف روابط اقتصادی و تجاری دو کشور می‌انجامد. درنتیجه، این چالش‌ها نه تنها بر توانایی کسب‌وکارهای ایرانی تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه به

در سال ۲۰۲۱، با تغییرات سیاسی در عراق و روی کار آمدن دولت جدید، نگرانی‌ها درباره تأثیرات این تغییرات بر روابط تجاری با ایران افزایش یافت. برخی از مقامات عراقی به دلیل فشارهای بین‌المللی و تحریم‌های آمریکا، به دنبال کاهش وابستگی به کالاهای ایرانی بودند. این موضوع در صورت عدم دقت نظر به کاهش سهم ایران در بازار عراق و افزایش رقابت با کشورهای دیگر مانند ترکیه و عربستان سعودی منجر می‌شود.

۵- خطر داعش و گروه‌های تکفیری^۱: با گذشت حدود یک دهه از حمله داعش و هم‌پیمانان آن‌ها به شمال عراق در تیر سال ۱۳۹۳ و اعلام خلافت جهانی این گروه، در حال حاضر پایگاه‌های پشتیبانی و مقرهای مشخص این گروه در عراق به‌طور کامل از بین رفته است و مانند اوایل قدرت‌گیری دارای تشکیلات منسجمی نیستند، اما تحرکات پراکنده‌ای به‌خصوص در قسمت‌های شمالی عراق به‌منظور ناامن‌سازی این مناطق از سوی این گروه دنبال می‌شود. شکل‌گیری هسته‌های قدرت گروه‌های تروریستی موجب نزدیکی بیشتر دو ملت شد، اما بسیاری از ظرفیت‌های تولیدی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری و امکانات تجاری را نیز از بین برد. با توجه به شرایط بحرانی اخیر در سوریه و قدرت گرفتن یک‌باره تحریرالاشام، هسته‌های خاموش تکفیری در عراق زنگ خطری جدی برای توسعه تعاملات تجاری دوجانبه و اساساً هرگونه برنامه‌ریزی بلندمدت اقتصادی است.

۶- ضعف زیرساختی: فقدان سرمایه‌گذاری در امور زیرساختی به‌ویژه در حوزه مسیرهای حمل‌ونقل تجاری و خطوط انتقال انرژی به همراه کمبود در بخش لجستیک و به‌روز نبودن سیستم‌های نظارتی گمرکی مانع گسترش هرچه بیشتر تجارت میان دو کشور ایران و عراق شده است. افزون‌براین، تراحمات سازمانی و تداخل وظایف دستگاه‌های مختلف در نقاط مرزی، بر کندی فرایند پذیرش و ترخیص کالاها می‌افزاید و هزینه‌های اضافی تحمیل می‌کند. این شرایط به کاهش جذابیت بازار عراق برای صادرکنندگان ایرانی منجر می‌شود و در نتیجه، حجم تجارت میان دو کشور را کاهش می‌دهد. در این شرایط، توسعه طرح‌هایی مانند اتصال ریلی دو کشور در نقطه شلمچه-بصره که نقش بسزایی در افزایش ترانزیت و تجارت دوجانبه دارد، به علت عدم همراهی طرفین به محاق می‌رود و عملیاتی نمی‌شود.

۳- راهبردهای توسعه تجارت ایران و عراق
به‌رغم وجود چالش‌های متعدد در مسیر تجاری دو کشور، هر دو کشور ظرفیت‌های فراوانی برای همکاری اقتصادی بیشتر پیش روی خود دارند؛ زیرا هریک به دنبال تنوع بخشیدن به اقتصادهای خود، تقویت ارتباطات منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری در مزایای نسبی خود هستند. ایران به‌عنوان کشوری با منابع غنی انرژی و صنایع متنوع و عراق به‌عنوان بازار در حال توسعه با نیازهای گسترده در زمینه زیرساخت‌ها و خدمات، می‌تواند با بهره‌گیری از

کشورها ایفا می‌کند. این توافق‌نامه‌ها با کاهش یا حذف تعرفه‌های گمرکی و موانع غیرتعرفه‌ای، ضمن ایجاد شفافیت در فرایندهای تجاری، شرایط بهتری برای صادرات و واردات کالاها فراهم می‌کنند؛ به‌ویژه در مورد ایران و عراق، انعقاد چنین توافق‌نامه‌هایی به افزایش حجم تجارت و تنوع محصولات وارداتی و صادراتی کمک می‌کند و به تجار و سرمایه‌گذاران اطمینان بیشتری برای ورود به بازارهای یکدیگر می‌دهد.

لزوم انعقاد توافق‌نامه‌های ترجیحی و آزاد میان ایران و عراق به دلیل نیازهای اقتصادی و تجاری متقابل این دو کشور به‌وضوح مشهود است. با توجه به وابستگی عراق به واردات کالاهای ایرانی و نیز تمایل ایران به گسترش بازارهای صادراتی خود، این توافق‌نامه‌ها می‌توانند به تسهیل فرایندهای تجاری و کاهش هزینه‌ها منجر شوند. افزون‌براین، این توافق‌ها به تقویت روابط اقتصادی و سیاسی بین دو کشور کمک می‌کنند و زمینه‌ساز همکاری‌های بلندمدت در زمینه‌های مختلف از جمله انرژی، زیرساخت و صنایع می‌شوند.

موافقت‌نامه‌های فنی و سلامت نیز در این چهارچوب اهمیت زیادی می‌یابند. موافقت‌نامه‌های فنی و سلامت دو اصطلاح در حوزه مقررات و استانداردهایی است که ذیل اقدامات غیرتعرفه‌ای برای تولید و تجارت کالا و خدمات در اکوسیستم تجارت بین‌الملل اعمال می‌شود. موافقت‌نامه‌های فنی به مجموعه مقررات و استانداردهای فنی اطلاق می‌شود که با هدف اطمینان از حداقل‌های کیفی کالا و خدمات

مزایای نسبی خود، فرصت‌های جدیدی برای همکاری‌های تجاری و سرمایه‌گذاری ایجاد کنند.

مطابق آمارهای رسمی، حجم تجارت دوجانبه ایران و عراق در سال ۱۴۰۲ بالغ بر ۹ میلیارد دلار بوده که بیان‌کننده فرصت‌های بالقوه برای افزایش همکاری‌های متقابل است؛ فرصت‌هایی برای افزایش همکاری‌های تجاری و سرمایه‌گذاری که منجر به منافع اقتصادی متقابل و افزایش ثبات منطقه‌ای می‌شود. با عنایت به چالش‌های مطرح‌شده در بخش پیش، در این قسمت با استفاده از اصول دانش تجارت بین‌الملل، به اهم راهبردهای مؤثر برای فائق آمدن بر چالش‌های موجود اشاره می‌شود. به‌طورکلی، این راهبردها شامل انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری، ایجاد سازوکارهای مؤثر برای تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری، توسعه همکاری‌های دوجانبه، تقویت سیستم‌های نظارتی گمرکی و بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک هستند. با اجرای این راهبردها، ایران و عراق می‌توانند به سمت توسعه پایدار و افزایش حجم تجارت خود حرکت و درنهایت، به تقویت روابط اقتصادی و سیاسی خود کمک کنند.

۱- انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری و موافقت‌نامه فنی^۱ و سلامت^۲: نخستین گام در تجارت، وجود بسترهای متناسب با ظرفیت‌های تعریف‌شده از سوی هر کشور است. از این منظر، وجود توافق‌نامه‌های تجارت ترجیحی^۳ و آزاد^۴ به‌عنوان بستر لازم برای تجارت دوجانبه، نقش حیاتی در تسهیل تبادلات اقتصادی بین

1. Technical Barriers to Trade (TBT)
2. Sanitary and Phytosanitary (SPS)
3. Partial Trade Agreement (PTA)
4. Free Trade Agreement (FTA)

رشد اقتصادی هر دو کشور منجر می‌شود، بلکه منافع آن‌ها را به یکدیگر گره می‌زند و به تقویت روابط سیاسی و اجتماعی نیز کمک می‌کند.

در شرایط کنونی به علت سلطه آمریکا بر نظام بانکی عراق، عملاً امکان دسترسی به منابع مالی ایران در عراق وجود ندارد. در این شرایط، اهرم کردن این سرمایه‌ها و حرکت به سمت تولید مشترک به خصوص با هدف صادرات به کشورهای جهان عرب می‌تواند راهبردی عملیاتی در راستای استفاده هرچه بهتر از دارایی‌های خارجی کشور باشد. طرح‌های مشترک در زمینه‌های انرژی مانند تأمین گاز و برق و نیز طرح‌های زیرساختی مانند ساخت جاده‌ها و پل‌ها به بهبود شرایط اقتصادی در عراق و افزایش تقاضا برای کالاهای ایرانی منجر می‌شوند. با توجه به نیاز عراق به حدود ۹۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها تا سال ۲۰۳۰، ایران می‌تواند از این فرصت استفاده کند. با سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیرساختی و صنعتی با تکیه بر دانش فنی و دارایی‌های خارجی نه تنها نیازهای عراق تأمین می‌شود، بلکه سهم ایران در بازار عراق نیز افزایش می‌یابد و به تقویت روابط اقتصادی دو کشور منجر می‌شود.

افزون‌براین، درهم‌تنیدگی فرهنگی و دینی دو ملت به رغم تمام تبلیغات سوء و نیز مراسمی مانند راهپیمایی اربعین به تسهیل ورود ایران به بازار عراق کمک می‌کند؛ البته چالش‌هایی مانند کارشکنی‌های آمریکا و وجود رقبای سرسخت مثل ترکیه و عربستان سعودی بر این روند تأثیر می‌گذارد. بنابراین، برای موفقیت در این سرمایه‌گذاری‌ها، ایران باید به تقویت

اعمال می‌شود. موافقت‌نامه‌های سلامت نیز مجموعه اقداماتی است که برای محافظت از سلامت انسان و طبیعت اعم از حیوانات و گیاهان در برابر خطرات ناشی از ورود، استقرار یا گسترش آفات و بیماری‌ها به کار می‌رود. (TRADE4MSMES, 2024)

این اقدامات ممکن است شامل الزاماتی مانند آزمایش، بازرسی مرزی، صدور گواهی‌نامه، قرنطینه و دیگر روش‌ها باشد که زمان و هزینه‌های تجارت را افزایش می‌دهد. انعقاد موافقت‌نامه‌های فنی و سلامت میان کشورهایی که سطح بالایی از تجارت را تجربه می‌کنند، به کاهش عمده موانع تجاری، تسهیل جریان روان کالا و خدمات در سراسر مرزها، کاهش هزینه‌ها و درعین‌حال، تضمین حفاظت از سلامت انسان و ایمنی محیط‌زیست کمک می‌کند. دولت‌های ایران و عراق می‌توانند با مذاکره و انعقاد موافقت‌نامه‌های فنی و سلامت به صورت متقابل، فرایند صدور گواهی مبدأ، استانداردهای فنی و الزامات ترخیص کالا از گمرکات را تسریع کنند. این موضوع منجر به انطباق تولیدات دو کشور با استانداردهای یکسان می‌شود و از سردرگمی تجار و هزینه‌های اضافی می‌کاهد.

۲- سرمایه‌گذاری مشترک: سرمایه‌گذاری مشترک میان ایران و عراق به عنوان راهبرد کلیدی برای توسعه تعاملات اقتصادی دوجانبه، به افزایش حجم تجارت و تقویت روابط اقتصادی دوجانبه کمک می‌کند. دو کشور می‌توانند به طور ویژه با استفاده از دانش ایرانی و سرمایه عراقی، اقدام به سرمایه‌گذاری‌های مشترک در خاک یکدیگر کنند. این نوع همکاری نه تنها به

افزون‌براین، در مورد پول‌های بلوکه‌شده ایران در عراق، می‌توان با سرمایه‌گذاری مجدد این وجوه در اقتصاد عراق، آن‌ها را به دارایی‌های مولدی مانند پالایشگاه‌ها و چاه‌های نفت برون‌مرزی تبدیل کرد. این اقدام نه تنها به ایجاد منابع درآمدی پایدار و خلق ارزش بین‌نسلی برای ایران کمک می‌کند، بلکه به توسعه زیرساخت‌های اقتصادی عراق نیز منجر خواهد شد. به این ترتیب، این سرمایه‌گذاری‌ها می‌توانند به عنوان منبع ارزش و خلق درآمد ملی برای هر دو کشور عمل کنند و به تقویت روابط اقتصادی و سیاسی میان ایران و عراق منجر شوند.^۱

۴- تقویت مناسبات و تعمیق همکاری‌ها: ایران و عراق می‌توانند طبق موازین حسن هم‌جواری، ارتباط نزدیک خود را با یکدیگر حفظ و تقویت کنند و با گفت‌وگوهای سازنده و مشوق‌های اقتصادی، تنش‌های مقطعی را کاهش دهند. یکی از اقدامات سازنده در این مسیر، احیا و تقویت کمیته‌های مشترک اقتصادی به منظور تسهیل گفت‌وگو و همکاری‌ها در زمینه‌هایی از جمله انرژی، کشاورزی و تولیدات صنعتی است. این موضوع ثمرات مثبتی در فضای بخش خصوصی هر دو کشور دارد و محیط تجاری را بهبود می‌بخشد. همچنین، دولت‌های ایران و عراق می‌توانند کانال‌های ارتباطی دیپلماتیک و گفت‌وگوی منطقه‌ای و بین‌المللی را برای ثبات

زیرساخت‌های خود، بهبود کیفیت کالاها و خدمات و ایجاد سازوکارهای مؤثر برای تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری مشترک بپردازد.

۳- استفاده از ایده‌های نوآورانه در تسویه تجارت:

ایران و عراق می‌توانند به منظور تسویه تبادلات تجاری از سازوکارهای جایگزین مالی و پرداخت‌های مبتنی بر مدل‌های تهاثر کالایی استفاده کنند. این مهم می‌تواند در قالب اتاق تسویه پایاپایی ذیل توافق‌نامه پیمان پولی دوجانبه که در حال حاضر میان دو کشور وجود دارد، عملیاتی شود. این چهارچوب مالی مختص شرایط تحریمی نیست، اما در وضعیت کنونی، این سازوکار به کاهش هزینه‌های تجاری، تسهیل تجارت و رشد تعاملات اقتصادی کمک می‌کند و نیز به حل موضوع فریز شدن منابع ایران در عراق منجر می‌شود.

در این فضا، هزینه‌های گردشگری مذهبی ایران در عراق و تجارت با ارزهای محلی ذیل پیمان پولی دوجانبه از جمله ظرفیت‌های بالقوه هستند که به تقویت روابط اقتصادی دو کشور کمک می‌کنند. با توجه به جمعیت شایان توجه زائر ایرانی که به مناسبت‌های مذهبی مانند راه‌پیمایی اربعین به عراق سفر می‌کنند، استفاده از ارزهای محلی و تسهیل فرایندهای مالی به افزایش درآمدهای اقتصادی برای هر دو کشور منجر می‌شود.

۱. در برهه‌هایی خبر آزادسازی منابع بلوکه‌شده ایران در عراق، کره جنوبی و چند کشور دیگر دنیا در رسانه‌ها منعکس می‌شود، اما باید توجه داشت که فرایند مسدودسازی مجدد دارایی‌های ایران در این کشورها و موارد مشابه، موضوعی قابل بازگشت است و به تمایل و اراده آمریکا بستگی دارد. از این رو ایران برای رهایی دائمی از مخاطرات این‌چنینی نیازمند راه‌حلی قطعی است که تنها منوط به اراده خود باشد. بنابراین، استفاده از دارایی‌های بلوکه‌شده به عنوان اهرمی برای سرمایه‌گذاری در همان کشور توصیه می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

حل چالش‌های تجاری و تلاش به‌منظور توسعه تجارت با کشورهای مانند عراق به دلایل متعددی برای ایران حیاتی است. در وهله نخست، گسترش تعاملات تجاری ایران با همسایگان خود می‌تواند تحریم‌های اقتصادی آمریکا و کشورهای اروپایی بر ایران را که از ابتدای سال ۲۰۰۰ شدت یافته است، تا اندازه زیادی خنثی کند. درثانی، توسعه روابط اقتصادی و گسترش تبادلات تجاری ایران با کشورهای همسایه، نفوذ منطقه‌ای ایران را تقویت می‌کند و به ایجاد شبکه‌ای از متحدان اقتصادی منجر می‌شود که منافع آن‌ها با ایران به یکدیگر گره خورده است. همچنین، تعامل تجاری پایدار ایران به‌عنوان یکی از کشورهای دارای مواد اولیه، منابع انرژی و تولیدات متنوع با همسایگان، به سود همه طرف‌های شریک در تجارت است.

در بلندمدت ایران با توسعه تجارت خود با کشورهای همسایه به‌خصوص عراق می‌تواند با معرفی خود به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی در عرصه تجارت بین‌الملل، ضمن قرارگیری در مسیرهای ترانزیتی مهم جهان، با استفاده از این مسیرها به بازارهای جهانی دست یابد. این موضوع افزون‌بر درآمدزایی و افزایش ذخایر ارزی در دسترس، سبب بی‌معنا شدن تحریم‌ها می‌شود و حتی با ایجاد مشاغل جدید در ایران به بهبود نرخ رشد اقتصادی کشور کمک می‌کند.

توسعه تعاملات اقتصادی ایران و عراق به‌عنوان دو کشور همسایه با تاریخچه‌ای غنی و پیچیده، از

منطقه، گسترش مشارکت‌های اقتصادی و احیای مناسبات دیپلماتیک با کشور ثالث حفظ کنند.

۵- تثبیت امنیت: به‌منظور تثبیت امنیت سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای درگیر جنگ مانند عراق، در افق بلندمدت، دولت‌های ایران و عراق می‌توانند ذیل پیمانی امنیتی-اقتصادی با استفاده از اهرم‌های دیپلماتیک، نظامی و اقتصادی اولاً، تسلط دولت مرکزی بر همه مناطق جغرافیایی این کشور را تثبیت و به پشتوانه قوانین خاک عراق، نیروهای نظامی خارجی را از این کشور اخراج کنند. در وهله بعد، مناطق و صنایع مستعد سرمایه‌گذاری را با اولویت در اختیار ایران قرار دهند که در دوران سختی مانند نبرد با تروریست‌های چندملیتی داعش، در کنار دولت و مردم عراق ایستاد.

۶- توسعه زیرساخت‌های مرزی و مسیرهای تجاری: ایران و عراق می‌توانند در توسعه زیرساخت‌های اساسی ازجمله ساخت خطوط لوله گاز، ایجاد شبکه‌های ریلی و جاده‌ای جدید، تسهیل دکوپاژ و حمل‌ونقل برون‌مرزی و ارتقای امکانات گمرکی سرمایه‌گذاری کنند. در بعضی موارد مانند خط لوله انتقال گاز ایران به اروپا از مسیر عراق-سوریه-لبنان موسوم به خط لوله دوستی، خط لوله کشورهای اسلامی یا خط لوله مقاومت، تنها با هماهنگی کشورهای دخیل در این طرح می‌توان با برگزاری مناقصه‌های بین‌المللی اقدام به جذب توسعه‌دهنده^۱ و راه‌انداز^۲ کرد و بر روند اجرای طرح نظارت داشت.

1. Developer
2. Operator

از آنجاکه عراق به عنوان بازار در حال توسعه با جمعیتی بالغ بر ۴۵ میلیون نفر، نیازمند کالاها و خدمات متنوع است، ایران می تواند با بهره گیری از مزایای نسبی خود، به تأمین نیازهای این بازار بپردازد. این موضوع نه تنها به افزایش حجم تجارت دوجانبه کمک می کند، بلکه به تقویت روابط سیاسی و اجتماعی نیز منجر می شود. به همین دلیل، شناسایی و بهره برداری از فرصت های موجود در بازار عراق به ویژه در زمینه های زیرساختی، انرژی و فناوری اطلاعات، راهبرد مؤثری برای پیشبرد هدف پژوهش قلمداد می شود.

در این راستا، توجه به نیازهای بازار عراق و تطبیق محصولات و خدمات ایرانی با این نیازها، به افزایش حجم تجارت کمک می کند. برای مثال، با توجه به نیاز عراق به بازسازی زیرساخت ها و تأمین انرژی، ایران می تواند در طرح های مشترک در این زمینه ها مشارکت کند. این نوع همکاری ها به ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی در هر دو کشور منجر می شود و به تقویت ثبات سیاسی و اجتماعی در منطقه کمک می کند.

افزون بر این، تقویت همکاری های اقتصادی بر پایه انرژی، به تشکیل بازار مشترک انرژی بین دو کشور منجر می شود. با توجه به منابع غنی انرژی ایران و نیاز عراق به تأمین انرژی، این همکاری به عنوان محور کلیدی در توسعه روابط تجاری و اقتصادی دو کشور عمل می کند. همچنین، ایجاد سازوکارهای مؤثر برای تسهیل تجارت و سرمایه گذاری به ویژه در زمینه های بانکی و مالی، به کاهش هزینه های تجاری و تسهیل فرایندهای صادرات و واردات کمک می کند.

اهمیت ویژه ای در زمینه های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی برخوردار است. با وجود ظرفیت های بالای اقتصادی و فرهنگی، چالش های متعددی مانند تحریم های اقتصادی، محدودیت های بانکی، تنش های سیاسی و ضعف های زیرساختی مانع تحقق اهداف تجاری و توسعه روابط دوجانبه شده است. این چالش ها نه تنها بر توانایی کسب و کارهای ایرانی تأثیر منفی می گذارد، بلکه به کاهش رقابت پذیری آن ها در بازارهای جهانی نیز منجر می شود. با توجه به وضعیت فعلی تجارت دو کشور که نشان دهنده عدم تناسب میان حجم تجارت و اهداف تعیین شده است، ضروری است که سیاست گذاران هر دو کشور به شناسایی و غلبه بر این چالش ها بپردازند. در این راستا، توسعه همکاری های اقتصادی و تجاری می تواند به عنوان راهبردی کلیدی در تقویت روابط دو کشور و ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی در منطقه عمل کند.

توسعه روابط تجاری میان ایران و عراق به عنوان محوری کلیدی در سیاست های اقتصادی دو کشور نیازمند درک عمیق تری از زمینه های اقتصادی و سیاسی موجود است. با توجه به موقعیت جغرافیایی و فرهنگی دو کشور، این روابط به عنوان فرصت راهبردی برای تقویت اقتصادهای ملی و منطقه ای شمرده می شود؛ به ویژه در شرایط کنونی که تحریم های بین المللی علیه ایران و بی ثباتی های سیاسی در عراق، چالش های جدی را به وجود آورده است، توجه به توسعه تجاری بین این دو کشور بیش از پیش احساس می شود.

تعاملات دوجانبه معرفی می‌شود که می‌تواند در کوتاه‌مدت عملیاتی شود و در دستور کار دستگاه دیپلماسی کشور قرار گیرد.

- سرمایه‌گذاری مشترک: این راهبرد نیز در افق میان‌مدت قابل دستیابی است، اما در کوتاه‌مدت می‌تواند در مقادیر کم یا طرح‌های مشخص، با هدف شناخت ضعف‌ها و قوت‌ها در دستور کار قرار گیرد؛ موضوعی که نیازمند تعامل بین‌دستگاهی و همکاری نهادهایی مانند وزارت اقتصاد، بانک مرکزی، وزارت امور خارجه، وزارت نفت و وزارت صمت خواهد بود.

- استفاده از ایده‌های نوآورانه در تسویه تجارت: در حال حاضر این راهبرد به‌عنوان نیاز قطعی کشور، با کشور روسیه در قالب پیمان پولی دوجانبه دنبال می‌شود. با توجه به چهارچوب اتاق تسویه پایاپای و وجود ظرفیت‌های بالقوه میان ایران و عراق، این مهم می‌تواند در میان‌مدت بین دو کشور به مرحله اجرا برسد.

- تقویت مناسبات و تعمیق همکاری‌ها: غایت این راهبرد در بلندمدت در اقتصاد دو کشور هویدا می‌شود. با این حال، احیا و تقویت کمیته‌های مشترک اقتصادی و گفت‌وگوهای سازنده به کاهش تنش‌های مقطعی و بهبود محیط تجاری حتی در کوتاه‌مدت کمک می‌کند.

- تثبیت امنیت: ریسک‌های غیراقتصادی متعدد، ایجاد پیمان امنیتی-اقتصادی میان دو کشور را ضروری می‌نماید. این راهبرد در بلندمدت به تثبیت امنیت سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی در عراق

گذرگاه‌های مرزی و راه‌های مواصلاتی متعدد، ایران و عراق را به هم متصل و تردد کالاها و مردم را آسان می‌کنند. مرزهای زمینی از جمله باشماق، مهران، شلمچه و خسروی به‌عنوان دروازه‌های تجاری بسیار مهم شمرده می‌شوند. افزون‌براین، شبکه‌ای از جاده‌ها، خطوط راه‌آهن و مسیرهای هوایی، زیرساخت‌های تجاری کلی را بهبود می‌بخشد و امکان جریان‌های تجاری کارآمد را فراهم می‌کند. با توجه به موقعیت جغرافیایی، منابع غنی طبیعی هر دو کشور و درهم‌تنیدگی فرهنگی و دینی دو ملت، این روابط فرصتی راهبردی برای تقویت اقتصادهای ملی و منطقه‌ای به شمار می‌آید.

درنهایت، برای تحقق اهداف تجاری و تقویت روابط دوجانبه، نیاز به رویکردی جامع و هماهنگ از سوی سیاست‌گذاران هر دو کشور احساس می‌شود. این رویکرد باید شامل شناسایی چالش‌ها، بهره‌برداری از فرصت‌ها و ایجاد سازوکارهای مؤثر برای تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری باشد. با اجرای این راهبردها و توصیه‌های سیاستی، دو کشور قادر به افزایش حجم تجارت خود خواهند بود.

برای تحقق این اهداف، راهبردهای عملیاتی و توصیه‌های سیاستی زیر پیشنهاد می‌شود.

- انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری و موافقت‌نامه‌های فنی و سلامت: این راهبرد به‌عنوان گامی عاجل در

s-export-to-Iraq-rises-21-in-5-months-on-year.

- Lloyds bank. (2024), "Iraq: Economic and Political Overview", trade figures, [https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/iraq/trade-](https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/iraq/trade-profile#:~:text=According%20to%20OECD%20the%20country's,USD%2014B)%2C%20Turkey%20(USD)

profile#:~:text=According%20to%20OECD%20the%20country's,USD%2014B)%2C%20Turkey%20(USD

- TRADE4MSMES. (2024), "Sanitary and Phytosanitary Measures and Technical Barriers to Trade", <https://trade4msmes.org/guides/sanitary-and-phytosanitary-measures-and-technical-barriers-to-trade/>

- Trading economics. (2024), "Iran Export To Iraq & Iraq Export To Iran", <https://tradingeconomics.com/iraq/exports/iran>

کمک می‌کند و به تقویت روابط دو کشور منجر می‌شود. مدل کنسرسیومی برای سرمایه‌گذاری یا اعطای حق انحصاری به گروه‌های هم‌پیمان ازجمله سیاست‌های پیش روی ایران برای فعالیت در بازار عراق است.

- توسعه زیرساخت‌های مرزی و مسیرهای تجاری: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اساسی و بهبود امکانات گمرکی در میان‌مدت به تسهیل فرایندهای تجاری و افزایش حجم تجارت بین دو کشور منجر می‌شود. تعریف صندوق‌های پروژه و تأمین مالی مشترک میان دو کشور به‌منظور ایجاد زیرساخت‌های حیاتی ازجمله راهبردهای مؤثر برای پیشبرد اهداف پژوهش است.

منابع

- سازمان توسعه تجارت (۱۴۰۳). گزارش عملکرد تجاری (<https://tpo.ir>).

- گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳). آمارهای شش‌ماهه سال جاری. ایران، تهران: گمرک جمهوری اسلامی ایران. قابل مشاهده در: <https://www.irica.ir/index.php>

- OEC WORLD. (2024), "Iran And Iraq Trade",

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/irq/partner/irn>.

- Tehran times. (2024), "Iran's export to Iraq rises 21% in 5 months on year", economy, <https://tehrantimes.com/news/503447/Iran->